

Sykehusekspertene

BARNEOMBUDET

Reidar har ordet

Sykehus som friskehus

Husker du sist du var innom et sykehus? Husker du de yngste pasientene der? Husker du alle barna? Det kan godt hende at dette var barn som tilbringer store deler av barndommen i lange ganger, bak høye sykehusfasader.

Noen av disse barna har et helt annet liv enn de barna du ser i ballbingen på vei til butikken. Barn på sykehus vet mye om hvordan det er å leve i en parallell virkelighet, i en verden laget av voksne og bare delvis tilpasset både å være barn og pasient.

Mange steder finner du gode voksne som har skjønt at helse og helbred ikke bare handler om skalpell og medikasjon, men også om å vedlikeholde og styrke den indre kraften, den som barn finner gjennom aktivitet, lek og mestring. Mange voksne har forfjamsset støtt på sykehusklovnene i korridorene på Rikshospitalet. En absurd idé, vil mange tenke. Spør du barna, vil de fortelle om at klovnene gjør dem glade og motiverte, og får både dem selv og foreldrene til å tenke på andre ting enn sykdom.

Barna har mange tanker om hva som skal til for at livet som pasient på sykehuset skal bli bedre. Dette handler både om tilbudet til barnepasientene selv, men også om hvordan foreldre og søsken bør ivaretas på sykehuset for at det skal bli bedre for alle.

Denne rapporten forteller mest av alt at en må undersøke med barna selv hva som skal til for at sykehusoppholdet og behandling skal oppleves best mulig for dem. Vi hos Barneombudet har sammen med barna jobbet frem noen viktige punkter som bør få sykehuset til å tenke nytt på mange områder.

Det er mange barn på sykehus som har erfaringer og mange gode råd til oss voksne. Barna i denne rapporten har mest erfaring med å være på Oslo universitetssykehus, Rikshospitalet. Mange barn er på sykehus som er mye mindre enn Rikshospitalet, og/eller på sykehus hvor de ikke på langt nær er gode nok på å ivareta de aller yngste pasientene.

En stor takk til de modige barna i vår ekspertgruppe som har delt tanker og erfaringer med oss.

Reidar, barneombud

Om ekspertgruppen

Bare barn er eksperter på å være barn. I tillegg finnes det barn som har helt unike erfaringer, barn som har blitt eksperter på et bestemt område. I denne rapporten møter du barn som er eksperter i å være på sykehus. Disse barna har, sin unge alder til tross, tilbrakt timer, døgn og uker på sykehus, mange av dem helt fra de var nyfødte.

Lederen av barne- og ungdomsprogrammet ved Oslo universitetssykehus har hjulpet Barneombudet med å rekruttere barna til ekspertgruppen.

Alle barna har fått mulighet til å lese gjennom utkast og komme med kommentarer til denne rapporten. Sykehusekspertenes ti bud er utarbeidet av barna selv.

Målsetting

Barnekonvensjonen artikkel 12 sier at barn har rett til å bli hørt i saker som angår dem, og at barns meninger skal tillegges vekt.

Barneombudet opprettet en ekspertgruppe med barn på sykehus for å la barna selv fortelle hva som fungerer fint, og hva som kunne vært bedre på sykehuset. Fordi mange barn¹ tilbringer store deler av barndommen på sykehus, er det viktig å vite hva som bør gjøres for at sykehusetiden kan bli så bra som mulig. Det er også viktig å høre hva disse barna sier om det å leve med en langvarig eller kronisk sykdom eller funksjonsnedsettelse.

Med denne rapporten ønsker Barneombudet å viderefremme sykehusbarnas stemme, først og fremst til alle som jobber på sykehus, men også til helsemyndigheter og andre som møter disse barna, enten på skole eller i privat sammenheng.

Artikkel 12 i barnekonvensjonen – medvirkning

Partene skal garantere et barn som er i stand til å gjøre danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.

¹ Se kapittel "Hvem er barna på sykehus"

Innledning

Hvem er barna på sykehus?

I følge Statistisk sentralbyrå (SSB)², har pasienter kortere og kortere liggetid på sykehus. Likevel er det fremdeles noen som tilbringer flere dager på sykehus, gjerne i flere omganger over flere år. Mange av disse er barn.

I 2010 utgjorde barn i alderen 0-19³ 85.000⁴ av alle som var innlagt på sykehus.

13 prosent av de barna som oppholder seg på sykehus i mer enn ett døgn, er under ti år gamle. I 2009 tilbrakte pasienter i gjennomsnitt tre dager på sykehuset per opphold. Sykdommer i åndedrettsystemet er den vanligste årsaken til heldøgnsopphold for barn og unge på sykehus, i følge SSB⁵.

Barna i Barneombudets ekspertgruppe

Barneombudet har hatt flere møter med fem barn som før de fylte ti år hadde vært mye på sykehus. De hadde vært på sykehus mange dager, mange netter og mange ganger. Flere av barna hadde første lange sykehusinnleggelse rett etter fødselen. Etter dette har det blitt flere.

De fleste av barna er fremdeles innom sykehuset i lengre eller kortere perioder, og noen mer enn andre. Første gang vi møtte barna var de i alderen ni til elleve år.

I denne rapporten deler barna sine tanker om det å være syk og det å være på sykehus. I tillegg har de flere råd til leger, sykepleiere og andre som gjennom sitt arbeid på sykehuset møter disse barna. Rådene handler først og fremst om hva som kunne vært bedre på sykehuset, og hvordan disse barna ønsker å bli snakket til av helsepersonell.

Hvor mange møter?

Ekspertgruppen startet opp på høsten 2010 og ble avsluttet våren 2011. Barneombudet har møtt ekspertgruppen fire ganger. Første gang møtte vi dem på sykehuset. De tre andre gangene møttes vi på Ombudets kontor. Dette var etter barnas eget ønske. De ville gjerne komme til oss, for "de hadde vært nok på sykehus", som én uttalte.

² <http://www.ssb.no/pasient/main.html>, lest 24.juni 2011

³ Når barn fyller 18 år er de myndige og ikke lenger å regne som barn. I statistikkene til SSB er imidlertid aldersspennet 0-19.

⁴ I 2010 var det 133323 barn i alderen 0 til og med 19 år på sykehus. Dette tallet inkluderer sykehusopphold for friske nyfødte, jf pasientstatistikken til Statistisk Sentralbyrå (e-post fra avd for helsestatistikk 22.06.2011). Antallet friske nyfødte er trukket fra i teksten over.

⁵ http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2011/helse/, lest 24.juni 2011

Å være på sykehuset

Betydningen av familie

Familie og foreldre er viktig, særlig at foreldrene kan være sammen med barna når de er på sykehus. Likevel er det ikke sånn at foreldrene har kunnet være sammen med dem når de kanskje har trengt dem mest, for eksempel rett etter en operasjon.

"Når man har operert må man sove alene etterpå. Det hadde vært mye bedre om foreldrene fikk sove sammen med barna sine den første natten, og at man ikke måtte ligge alene på overvåkingen."

"Den dagen jeg blir operert, så er jeg på oppvåkning. En gang fikk jeg sånn fryktelig kløing i gipsen. Det var bare en sykepleier der. Jeg hadde veldig lyst til å ha foreldrene mine der, men pappa sov to etasjer under og mamma kom først på morgenen. Skulle ønske de kunne være i nærheten."

"Jeg lå også på oppvåkningen, og mamma lå i et hus lenger bort. Det var noen gardiner og et speil på rommet og jeg skjønnte ikke hvor jeg var da jeg våknet og jeg ble skikkelig redd."

"Jeg synes at foreldrene burde være i et rom ved siden av etter operasjonen. Alt kan jo skje."

"Da jeg skiftet hjertet sov de ikke der, men de satt ved siden av og leste avisen på dagtid."

Søsken

Flere av barna har søsken. Barna snakket litt om hvordan de trodde søsknene har hatt det når de var syke:

"Jeg tror lillebrødrene mine kanskje synes det kan være litt rart, men tror egentlig ikke de tenker så mye over det. Jeg tror vi kranbler gjennomsnittelig likevel."

"Søsteren min syntes det var litt skummelt. Jeg merket ikke det da, men mamma og pappa har sagt det etterpå. Nå er hun eldste sytten og hun andre blir femten. Mine søstre følte de ble ganske glemte."

Barna synes foreldre skal være mye sammen med dem på sykehuset.

Det er viktig å huske på søsknene til den som er syk.

Betydningen av venner

Alle savner vennene sine når de er på sykehuset. Venner kommer på besøk, men ikke nok, synes barna. De tenker at sykehuset kanskje må sette begrensinger på besøk av hensyn til de andre som ligger der, fordi det kan bli litt urolig når vennene kommer på besøk:

"Det som er synd med å være på sykehuset er at man føle seg litt utdatert. Greit da med Facebook og så videre"

"Det burde vært enklere å besøke hverandre. Mer lettvint for venner å komme hit."

"Sykehuset må gi tillatelse til at venner kommer på besøk. Også må ikke vennene bråke og sånn."

Samtidig kan det være litt vanskelig å ha besøk av venner også:

"Kanskje det ikke gir så godt inntrykk når man bare ligger i en seng og prater. Ikke flaut, for det er naturlig, men samtidig syntes jeg det var litt teit. Jeg virket så svak. Vennene er vant til å se deg annerledes. Sterkere."

Det er heller ikke nødvendigvis sånn at vennene står i kø og venter idet barna kommer hjem fra sykehusoppholdet. Det gjør at det også kan være litt tungt å komme hjem.

Å få nye venner på sykehuset

Bare én har opplevd å få en venn på sykehuset. De delte rom en stund, men kontakten ble brutt fordi personen ble flyttet til et annet sykehus. De har ikke møtt hverandre siden.

Ellers er det flere som har opplevd å få venner når de har vært på opptrening etterpå, for eksempel på Cato-senteret eller andre steder. Sykehuset legger ikke nødvendigvis til rette for at barn med de samme diagnosene skal bli kjent. Kan hende skjer dette mer gjennom støtteforeninger, som for eksempel Foreningen for hjertesyke barn.

Et av barna måtte feire bursdagen sin på sykehuset. Dette ble likevel en minnerik dag:

"Alle i klassen kom på sykehuset da jeg hadde bursdag. Så film. Fikk is og kake. Mamma fiksa. Det ble en veldig bra feiring!"

Det er fint at sykehuset kan legge til rette for at barna kan holde kontakt med venner og markere spesielle begivenheter, som for eksempel en bursdag, mens de er innlagt på sykehuset. Dette betyr mye for barna.

"Jeg tenker på at jeg er annerledes for eksempel når jeg er ute og sykler med venner, for jeg har jo motor på sykkelen min."

Sykehuset bør legge til rette for at barn kan ha besøk av venner mens de er på sykehuset.

Å treffe andre barn med samme sykdom/funksjonsnedsettelse

Flere av barna er med i støtteforeninger for den sykdommen/funksjonsnedsettelsen de har. De synes det er en fordel å være sammen med andre som har omtrent samme diagnose som dem selv. Da føler de seg ikke så annerledes enn andre.

"Jeg føler meg liksom bare som én når det ikke er så mange barn rundt meg med hjertefeil. Når jeg er sammen med flere, føler jeg meg ikke så alene."

Det at støtteforeningene arrangerer treff på Tusenfryd, og tar barna med på andre morsomme aktiviteter og utflukter, er heller ikke en ulempe. Som et av barna sier:

"Det fine med sånne foreninger er at man er på Mega Zone⁶ og så videre"

Et av barna hadde Cystisk fibrose. Han forteller at det som var fint med å være sammen med andre med samme sykdom, var at da kunne de lære av hverandre, på barns premisser:

"Han vennen min fortalte meg noe som jeg ikke visste. Han sa det på en måte jeg kunne forstå."

Imidlertid er det mange sykdommer som det ikke finnes noen forening for. Hvis sykehuset heller ikke legger til rette for at man skal bli kjent med andre som har samme sykdom, er det ikke så lett å utveksle erfaringer og bli kjent med andre barn som har samme sykdom som en selv. Et av barna i gruppen hadde ikke truffet noen med samme diagnose. Hun synes det hadde vært fint om hun hadde hatt mulighet til det.

Barna synes at de som jobber på sykehuset kan hjelpe barna til å bli kjent med hverandre på Facebook. De kan også viderefremidle telefonnummer og e-post adresse til andre barn med samme sykdom/funksjonsnedsettelse.

⁶ Mega Zone er et aktivitetssted i Oslo sentrum med laserspill, paintball med mer: <http://www.megazone.no/>

Aktiviteter på sykehuset

Bibliotek

Å være på sykehus kan være kjedelig, særlig når oppholdet trekker ut. Da er det viktig at man har noe å drive på med.

Det er bra at sykehus har et bibliotek, sier barna. Det er fint å kunne låne filmer, for eksempel komedier, når dagene blir lange.

"Det burde være flere sykehusbibliotek. Det å lese og høre på lydbøker gjorde det litt morsommere å være på sykehus. Jeg så Max Manus! Selv om det er 15 års aldersgrense på den!"

"Biblioteket redda meg da jeg var på sykehuset. Jeg så mange filmer."

Et av barna har fått med seg at biblioteket har vært truet med nedleggelse. Han er bekymret for om dette skulle skje, og mener dette ville være veldig uheldig for barna på sykehus.

Bibliotekets tilbud er viktig for barn på sykehus.

Klovner

Barneavdelingen på Rikshospitalet har mottatt pengegaver som bidrar til å finansiere klovner. I følge nettsidene www.sykehusklovnene.no er alle klovnene skuespillere med lang erfaring innen scenekunst, og i tillegg er de spesialisert for å jobbe på sykehus. De jobber alltid i klovnepar, og besøker faste barneavdelinger på Rikshospitalet to ganger i uka. Sykehusklovnenes virksomhet finansieres av gavemidler og økonomisk støtte fra private og offentlige bidragsytere.

Alle barna i ekspertgruppen trekker frem sykehusets klovner som et av høydepunktene under sykehusoppholdet. Alle har møtt klovnene minst én gang. Klovnene gjør så mye morsomt og rart, sier de:

"Jeg kjedet meg veldig ofte. Men hver tirsdag kom det klovner! Jeg gledet meg hele uka til det ble tirsdag!"

"Klovnene kom en gang mens jeg forsøkte å spise. De puttet isbiter ned i genserne på hverandre!"

Klovner på barneavdelingene gjør hverdagen på sykehuset morsommere.

Hva kan bli bedre på sykehus

Hvordan legene snakker med barna

Barna mener legene og de andre som jobber på sykehuset stort sett er flinke til å snakke med barn. De som er flinke, snakker klart og tydelig, sier barna.

Men legene kan likevel bli enda bedre. Alle barna sier for eksempel at leger må bli bedre til å snakke så barna skjønner det. De bør bli flinkere til å tenke etter hvordan de snakker, og hva slags informasjon de gir:

"Det er ofte kontroller, og leger som snakker om negative og positive ting. Barna burde ikke høre akkurat den praten, for barn skjønner ikke, og kan bli utrygge."

"Testrapportene for eksempel, burde tas med foreldrene. Jeg tror ikke alle leger skjønner hvordan barn tar sånne ting. De bør forklare det på en litt enkel måte, bare en kort oppsummering sånn at barnet får innblikk i hva det er. Men barn bør ikke bli forklart med andre (vanskelige) ord. Da kan de ta det ille opp."

Et av barna opplevde at sykehuspersonell bare snakket med moren før operasjonen, og så kom de plutselig inn og sa hun skulle operere.

"Da jeg skulle operere, ingen sa noen ting, og jeg visste ikke om det var noe alvorlig eller bare en liten filleting. Selv om det bare er en liten ting, er det viktig å si hva det er".

"De sier du har det og det, og du må gjøre det og det, men da vet jo ikke jeg hva jeg gjør som blir det!".

Et av barna har operert i hjertet, og må stadig inn for å teste hvordan hjertet fungerer:

"For eksempel når jeg skal på tredemøllen og de skal se hvor mye jeg kan presse meg. Da gir de all informasjonen til de voksne. De står ved siden av tredemøllen og ser på skjermer og så videre, og snakker ikke til meg."

De kunne snakket til meg på en måte som jeg kunne forstå! En gang må jo være den første. Kunne være litt greit å vite hva som skjer."

En av de andre har Cerebral parese, og er stadig innom til kontroll hos for eksempel fysioterapeuten:

"Ofta når jeg kommer til kontroller og legger meg på en benk, så tøyer og bøyer de. Da snakker de på en måte som jeg ikke skjønner. Jeg blir usikker på hva det er når jeg ikke skjønner".

Førsteintrykket er også viktig. Og så er det viktig at man føler seg trygg på de som for eksempel skal operere, ta en blodprøve eller lignende:

"Før jeg skulle opereres, møtte jeg en kirurg som var lite barnevennlig og ikke vant til å snakke med barn. Da fikk jeg en dårlig følelse før operasjonen. Han var veldig kald og lite positiv."

Vanskelig å forstå hva legene sier

Barna synes det kan være veldig vanskelig å forstå hva legene sier.

"Leger sier masse vanskelige ord."

"Når legene snakker - det er som å ha en bunke ark i hånden, og da klarer man ikke gjøre noen ting. Det er som å ha rot på kontoret!"

"Det er det som er litt rart. De sier ting som kan være litt uforståelig."

"De var som matematikere på sykehuset når de snakker."

"Sykehusene forlenger alle ordene. De drar de likesom lenger ut."

Barna ønsker informasjon fra legene

Barn ønsker informasjon fra legene også, ikke bare at foreldrene forklarer dem hva legene sa i

bilen på vei hjem. Barna ønsker informasjon både fra legene og foreldrene sine. De synes det er fint om legen kan gi informasjonen når foreldrene er tilstede.

"Jeg stoler på at mamma og pappa prøver å fortelle ting til meg riktig, men jeg stoler mer på de som kan dette ordentlig. Selv om mamma er lege, så kan hun jo ikke dette helt ordentlig. De skjønner en del av det, men ikke hele puslespillet. Men når legene kan forklare det til både barna og foreldrene, så faller alt på plass."

"Selv om foreldrene er de beste foreldrene i hele verden og de som har kjent deg lengst, så er det ikke alt de klarer å forklare deg helt".

Å få vanskelig informasjon

Barna er opptatt av hvordan leger og annet sykehuspersonell gir informasjon. De ønsker å få informasjon om vanskelige ting direkte fra legene selv, men at informasjonen må tilpasses barnets alder. Man må også se an personene litt.

"Man skal fortelle alt, men man må passe det til alderen. Skal ikke fortelle at man kan dø til en tre-åring."

"veldig dårlig gjort å lure barnet og si at det kommer til å gå bra, hvis man tror at det ikke skal gå bra."

"Sykehusene forlenger alle ordene. De drar de likesom lenger ut."

Flere aktiviteter for barn på sykehus

På barneavdelingen prøver de å arrangere aktiviteter for barn, for eksempel onsdagsklubber og filmkvelder, men ofte uteblir barna fordi informasjonen ikke når dem. Sykehuset har derfor en utfordring med å komme opp med gode måter å informere barna på. Barna har selv forslag til hvordan de kan informeres. De mener en timeplan er tingen. Der burde det informeres om aktiviteter for ulike aldersgrupper.

"ville kanskje vært enklere hvis alle rommene hadde en timeplan hengende på veggen. Gir lettere oversikt."

I tillegg bør det være enda flere aktiviteter, synes barna.

"Det bør arrangeres mer for barna sammen. For eksempel turneringer."

Barna husker godt de gangene sykehuset har arrangert spesielle utflukter for dem:

"Da jeg var på sykehuset, fikk vi være med på Disney On Ice. Det var gøy, men burde vært mer. Turneringer er sikkert ok, men jeg liker ikke konkurranser, så det må være noe mer også."

Barna synes også det er kjedelig at det bare er én tv-kanal, nemlig NRK Super. Dessuten er det altfor små skilt på sykehuset, og vanskelig å finne frem, er det et par stykker som sier. Det etterlyses også flere tegnesaler fra barna.

Å ta sprøyter og blodprøver

Barna har tatt så mange blodprøver opp gjennom årene at de har god erfaring med hvordan dette best kan gjøres på nettopp dem. Likevel blir det ikke alltid spurt før en blodprøve skal tas.

"Jeg har en gang blitt stukket ti ganger på forskjellige steder. Da synes jeg at barn kan få bestemme hvordan de skal gjøre det, hvis de for eksempel tar det litt roligere. Man kan ta en tusj og merke av blodåren!"

"Det som er kjipt med sykehus, er sprøyter."

"Det jeg ikke skjønner er hvorfor man må betale for å ta blodprøver når det er DE som tar blodet fra deg."

"Grunnen til at jeg ikke stoler på leger er at de sier når de skal ta blodprøve – at "dette er siste gangen" - og så gjør de det tjue ganger til!"

Livet utenfor sykehuset

Skolen

Et av barna får mat i en sonde rett inn i magen, men han kan spise vanlig også.

"Mange i klassen synes det er rart at jeg spiser mens jeg sover. Men noen synes det er kult, og vil ha det selv."

Barna gir inntrykk av at det er litt både øg å ha arr etter operasjoner, eller andre synlige tegn på det de har vært gjennom:

"Halve klassen synes arret mitt er ekkelt, men når jeg svømmer så synes alle det er greit. Men de ber meg om å vise det, da!"

"Aller første gang jeg så klassen etter operasjonen, lurte de på om jeg hadde vært i krigen."

For mange er det vemodig at de ikke alltid får fulgt opp skolen og vært med klassen. Et av barna som hadde vært på sykehuset helt fra desember til mai, sa det på denne måten:

"Brødrene mine synes jeg er heldig som slipper skolen. Jeg ville heller vært på skolen."

Å ikke kunne være med på aktiviteter med andre barn

Barna synes det er dumt at de på grunn av sykehusopphold eller sykdommen/funksjonsnedsettelsen, ikke kan gjøre alt det friske kan. Det hender de går glipp av aktiviteter.

"Jeg har mistet mange øyeblikk på grunn av hjertefeilen min. Det var en gang vi skulle på et morsomt sted, men jeg fikk anfall like før bussen kom, så jeg kunne ikke dra."

"Jeg kan ikke spille fotball for jeg blir veldig sliten fort."

Barna opplever ofte at andre barn kan glemme at de ikke kan være med på alle aktiviteter, eller at de glemmer at de ikke fungerer så godt som de andre kameratene:

"Tror ikke de fem i klassen som gikk fra meg den gangen husket på at jeg hadde hjertefeil. De gikk jo fort, men for meg gikk de i joggetempo."

"Jeg kan løpe fort til å begynne med, men så får ikke hjertet mitt oksygen, så da løper jeg saktere."

"Jeg blir av og til deprimerert fordi jeg ikke kan spille fotball. De sier de forstår, men jeg sier at det kan de ikke gjøre, for de har jo ikke CP. De vet på en måte ikke hvordan det er hvis de ikke har det selv."

En av guttene hadde ventet lenge på å få et nytt hjerte. Derfor synes han det var så utrolig ergerlig at da telefonen om et nytt hjerte omsider kom, var dette rett før en viktig fotballkamp. Dette tenker han mye på fremdeles:

"Jeg fikk telefon om at jeg skulle få hjerte den dagen jeg skulle på en viktig fotballkamp. Da kunne jeg ikke dra på fotballkampen likevel. - Det [hjertet] kunne vel ventet til etter fotballkampen!"

Å snakke med klassekamerater om sykdommen

Barna synes det er greit at klassekameratene er klar over hva som feiler dem. Barnet som hadde hatt problemer med å spise, syntes det var greit at de andre i klassen visste om det:

"De andre i klassen visste hva det var fordi jeg hadde med Osteopop. Osteopop var mykt og det eneste jeg klarte å spise."

"Jeg har alltid vært veldig åpen i klassen min. De skjønnte det da jeg var liten. Det at jeg var syk ble en del av klassen. Det har aldri vært sånn at jeg har holdt det skjult."

Hva er bra med sykehus?

Barna har snakket mye om hva som kunne være bedre på sykehus. Samtidig er det også mye barna synes er bra! Som for eksempel:

"Klovnene!"

"Og det er ikke så kjedelig hele tiden - noen leger og sykepleier er morsomme! Det er fint at de tuller med oss."

"Det er godt med litt humor. Det skjer jo ganske mye alvorlig på sykehus også."

"Tegne- og musikkrom er bra!"

"Det som er bra med sykehuset, er at jeg ble frisk!"

En stor takk til spesialsykepleier Ragnhild Hals og Oslo universitetssykehus avd. Rikshospitalet, for godt samarbeid.

Vi ønsker også å takke Sykehusklovnene for bidrag med bilder i denne rapporten, spesielt Heidi Hovland Bergfald.

Fotokreditering:
Christina Krüger, Rolf Øhman, Birgit Skjekvik og Colourbox.com
Design og trykk: Sandnes Media AS

ISBN 978-82-7987-029-6 (trykk) (pdf)

BARNEOMBUDET

www.barneombudet.no